

'בדם וביזע יוקם לנו גזע': על דמותו של היהודי החדש בתורת ז'בוטינסקי

אריה נאור

א. מבוא

'שליחותה של בית"ר', כתב זאב ז'בוטינסקי, ראש בית"ר, בחוברת אידאולוגית על יסודותיה של השקפת העולם של תנועת הנוער של הציונות הרביזיוניסטית, היא 'ליצור אותו הטיפוס היהודי שהעם זקוק לו כדי להקים את מדינת היהודים במהירות גדולה יותר ובאופן מושלם יותר'.¹ כעבור חמש שנים, ערב מלחמת העולם השנייה, כתב: 'מכל התעודות שבגללן נוצרה בית"ר, אין נכבדה מזו: להפוך את עם ישראל מעדר עבדים מוכים לגוי יודע קשת, "גאון ונדיב ואכזר".² דברים אלה ממצים את גירסתו של ז'בוטינסקי לרעיון היהודי החדש, העובר כחוט השני במחשבה הציונית הקלאסית. הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל הייתה בעיני ז'בוטינסקי תכלית הציונות, ולמען השגתה דרש לשעבר אינטרסים סקטוריאליים ופרטיקולריים, בהתאם להשקפתו המוניסטית, שכונתה 'חד נס'. גירסתו לרעיון היהודי החדש נבעה מתפיסה זו של תכלית הציונות: על היהודי החדש להיות אידאליסט, 'יודע קשת', ונכון להעמיד את עצמו לשירות האומה בכל תפקיד שיידרש בזמן נתון. זאת דמותו של החלוץ, העשוי להיות חייל, פועל, תעשיין או סוחר, ובלבד שיהיה מגויס להקמת המדינה היהודית. תפקידה החלוצי של בית"ר – ודוק: דווקא תפקידה של תנועת הנוער, לא של המפלגה הפוליטית – הוא 'ליצור את הטיפוס היהודי שהעם זקוק לו'. וכפי שנראה להלן, ז'בוטינסקי לא הסתפק בהעמדת אליטה של

* תורת המחבר נתונה לקרן פוזן על מלגת המחקר בנושא ז'בוטינסקי והלאומיות היהודית.
 1 זאב ז'בוטינסקי, 'רעיון בית"ר (יסודות השקפת העולם הבית"רית)', בדרך למדינה, ירושלים תשי"ט (להלן: ז'בוטינסקי, בדרך למדינה), עמ' 308. החוברת נכתבה בידיש בשנת 1934 ותורגמה לעברית בידי נציבות בית"ר בארץ ישראל.
 2 מכתב ז'בוטינסקי לאהרן צבי פרופס, 20.4.1939, מכון ז'בוטינסקי (להלן: מזב"י), א 1/2 / 29 / 1.

גזע חדש'³, אלא סבר שהעם כולו ישתנה. תחילה יקום האדם היהודי החדש בשורות בית"ר, ובהמשך יתהווה 'הלך רוח יהודי חדש' שהיסוד הפנימי שלו הוא 'רעיון מלכותו של אדם'⁴.

כמנהיג פוליטי וכעיתונאי נקט ז'בוטינסקי עמדות על רקע צורכי הזמן והמקום כפי שפירשם. הוא לא ניסח שיטה אפריורית באמצעים דוקטיביים, ובענייננו לא הותיר חיבור מסכם פרי עטו. אפשר לחשוף את הגרעין השיטתי של הגותו באמצעות פרשנות אינדוקטיבית, החותרת לגלות את הקבוע שמעבר למשתנה בדבריו הפזורים על פני כארבעים שנות פעילותו (הוא החל לפרסם בהיותו בן 17 והמשיך עד מותו), וזאת באמצעים פילולוגיים ותמטיים, מתוך הסתמכות על מקורותיו הרעיוניים המגוונים, הנזכרים פה ושם בכתביו.

רעיון האדם החדש, כמוהו כרעיונות פוליטיים רבים, הוא רעיון דתי במקורו, שעבר תהליך של חילון והיה לפוליטי. בלשון מפורשת הוא נזכר בראשונה באיגרת פאולוס אל האפסיים: 'תפשטו את האדם הישן [...] ותלבשו את האדם החדש'⁵. ואולם לרעיון זה יש מקורות קדומים יותר בדבריהם של נביאי ישראל, ופאולוס נטלו מישעיהו ופיתחו כאמצעי לגאולה. הנביא ישעיהו דיבר על הוויה קוסמית חדשה, שבמסגרתה תצמח גאולת ישראל, האדם מישאל יאריך ימים וכל הצרות הישנות תישכחנה.⁶ הנביא יחזקאל דיבר על שינוי בעם ובאופי האדם מישאל: 'לב חדש ורוח חדשה' יפעמו בהם, ובהיטהרות מחטאי העבר ייבנו הערים הנשמות.⁷ הגאולה במשמעה הלאומי והשלכותיה על תוחלת חייו של האדם בנבואת ישעיהו הן הוויה חדשה לגמרי, שאין לה תקדים בעבר ההיסטורי, ומהותה אוטופית. בנטלו מישעיהו רעיון זה, שינה פאולוס את מגמתו הלאומית ועשה אותו לעניין אינדיבידואלי, כשם שאת עצם רעיון הגאולה הפך לאישי. בנבואת יחזקאל מדובר על שיבה אל מחוזות גאוגרפיים ואל מציאות היסטורית שכבר היו לעולמים, וחדוש הלב

3 מושג הגזע בשיטת ז'בוטינסקי הוא בעיקרו בעל משמעות תרבותית, שאמנם היא קשורה בממד האתני אך ניתנת לעיצוב מחדש, ובכל היבטיו של מושג הגזע בשיטתו אין ממד הייררכי כלשהו. ראו, Yaakov Shavit, *Jabotinsky and the Revisionist Movement 1925-1948*, London 1988, pp. 113-114; גדעון שמעוני, האידיאולוגיה הציונית, ירושלים תשס"ג, עמ' 221-224; אריה נאור, "גם לאפיקורסים יש חלק בסניני": לבירור יחסו של ז'בוטינסקי למורשת היהדות, עיונים בתקומת ישראל, כרך 16 (תשס"ו) (להלן: נאור, גם לאפיקורסים), עמ' 139-140. לפרשנות שונה של כתביו ז'בוטינסקי ראו, שלמה אבינרי, הרעיון הציוני לגווניו, תל-אביב 1980 (להלן: אבינרי, הרעיון הציוני), עמ' 191-195.

4 זאב ז'בוטינסקי, 'השקפה על בעיות מדינה וחברה' (להלן: ז'בוטינסקי, השקפה), עקרונות מנחים לבעיות השעה, בעריכת יוסף נדבה, תל-אביב 1981 (להלן: ז'בוטינסקי, עקרונות מנחים), עמ' 20.

5 אל האפסיים ד, 22-24.

6 ישעיה סה, 16-23; סו, 22.

7 יחזקאל יא, 19; יח, 31; לו, 26-35.

והרוח מוליך אל גאולה רסטורטיבית.⁸ שני דגמי מחשבה אלה, האוטופי והרסטורטיבי, שבו והופיעו באידאולוגיות הציוניות.⁹ מתוך שלילת הגולה כמצב לאומי בלתי נורמלי נשלל גם הטיפוס של היהודי הגלותי, ועלתה הקריאה ליצירת אדם יהודי חדש,¹⁰ לעתים מתוך הפנמת סטראוטיפים אנטישמיים.¹¹ ארבעת הדגמים של יהודי חדש לפי מיונה של אניטה שפירא – הדגם של אחד העם, הדגם ההרצליאני (הרצל, נורדאו, פינסקר וז'בוטינסקי), הדגם הוויטליסטי-ניטשאני של ברדיצ'בסקי, והדגם הסוציאליסטי¹² – מבוססים על דיאלוג עם התרבות האירופית, כפי שהתפתחה מאז המהפכה הצרפתית. על ניתוחה של שפירא נוכל להוסיף שהדגמים הללו ניתנים למיון גם לפי ההבחנה בין אוטופי לרסטורטיבי. מגמה רסטורטיבית בדרגות שונות של הדגשה ניכרת אצל אחד העם, ז'בוטינסקי, ברל כצנלסון וכמה אידאולוגים בתנועות הנוער הסוציאליסטיות בארץ ישראל. כפי שנראה להלן, ניתוח טקסטואלי של כתבי ז'בוטינסקי מעלה שילוב של שיבה אל מחוזות בראשית של העם, אל תקופת השופטים, תוך כדי אימוץ מיטב התרבות המערבית: גרעון ושמשון מכאן, ליברליזם, אינדיבידואליזם ולאומיות מכאן; עשרת הדיברות וגיבורי התנ"ך מכאן, המיתוס של הומרוס וגיבורי הספרות הלאומית האירופית מכאן; והכול על טהרת העברית. ה'טיפוס היהודי' שהוא ביקש לעצב היה אדם גאה בלאומיותו ובתרבותו, אך גם בן בית בתרבות המערב, דובר עברית, המוכן להקדיש את חייו לתחיית המדינה העברית משני עברי הירדן על יסוד קיומו של רוב יהודי בארץ, איש הדר, 'גאון ונדיב ואכזר'.

ב. שלילת הגלות

ז'בוטינסקי לא קיבל את הרעיונות הסוציאליסטיים בדבר פרודוקטיביזציה של היהודים, היפוך הפירמידה הכלכלית שלהם ושלילת הבורגנות. היהודי החדש שלו אינו 'פרודוקטיבי' יותר מהישן. 'אנו היהודים, הננו, סוף כל סוף, אומה של סוחרים [...] ואין זה טוב וגם לא נאה שאנו בעצמנו נעזור לבטל את שטח-הפעולה הישן-נושן שלנו', כתב ב-1927,

8 להבחנה בין סוגי גאולה אלה ראו, גרשום שלום, דברים בגו, תל-אביב תשל"ו, עמ' 155-190; הנ"ל, עוד דבר, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 231-240.

9 על אוטופיות ציוניות ראו, רחל אלבוים-דרור, המחר של האתמול, ירושלים 1993, כרכים א-ב; יוסף גורני, 'הריאליזם האוטופי בציונות', בתוך: רינה שפירא ואריה כשר (עורכים), רשפים: היבטים היסטוריים, פילוסופיים וחברתיים של החינוך, אסופה לזכרו של פרופ' שמעון רשף ז"ל, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 37-49.

10 רינה פלד, 'האדם החדש' של המהפכה הציונית: השומר הצעיר ושורשיו האירפיים, תל-אביב 2002 (פלד, האדם החדש), עמ' 13-14.

11 אניטה שפירא, 'אנטישמיות וציונות', יהודים חדשים יהודים ישנים, תל-אביב 1997 (להלן: שפירא, יהודים חדשים), עמ' 178. לניתוח כללי של השפעות סטראוטיפים אנטישמיים על המחשבה הציונית ראו, יהויקים דורון, 'הציונות הקלסית והאנטישמיות המודרנית: הקבלות והשפעות (1883-1914)', 'הציונות, כךך ח (1983), עמ' 57-102.

12 אניטה שפירא, 'המיתוס של היהודי החדש', יהודים חדשים, עמ' 158-174.

שנתיים אחרי הקמת המפלגה הרביזיוניסטית.¹³ את העמדה ניסח במונחים רעיוניים, אך תועלתה הפוליטית הייתה בצדה, על ידי בידול מעמדת הציונות הסוציאליסטית והגנה על האינטרס הזעיר בורגני. כעשר שנים אחרי כן כתב ביקורת מלווה בהערכה על בר ברוכוב, ושלל מכול וכול את הרעיון להביא לידי נורמליזציה של החיים בגולה. ברוכוב, כתב, 'כישרון גדול, שמת, לצערי בלא עיתו', דן בשאלת הנורמליזציה 'באופן מעניין מאוד':

לפי התיאוריה שלו, הרי המלחמה לשינוי זכויות או המלחמה באנטישמיות הפעילה היא גם נחוצה וגם רחוקה מלהיות חסרת-תקוות. כאן אפשר ונחוץ להשיג תוצאות מוחשיות גדולות; אולם כל זה אינו אלא 'נורמליזציה של הגולה'. חוסר זכויות, פוגרומים, החרם הציבורי על היהודים – כל אלה אינם בשום פנים הקווים ההכרחיים של הגולה; אין הם אלא החרפה, התקפות אנומליה; אפשר וצריך לסלק אותם – כשם שאדם הנגוע בדלקת סימפונות כרונית אינו מוכרח לחלות בדלקת הריאות דווקא. גולה 'נורמלית' – זוהי הגולה שיש בה שינוי זכויות, בלי פוגרומים ובלי שיסוי. אך גם הגולה הנורמלית ביותר אינה יכולה למלא את מקומה של ההווה הלאומית, של 'עם הנמצא בביתו'.¹⁴

משהגיע להכרה ציונית,¹⁵ שלל ז'בוטינסקי כל רעיון שיש עמו השלמה, מרצון או מאונס, עם המשך הקיום הגלותי. שלילת הגולה בשיטתו נובעת מן השאיפה להתעוררות, לתחייה לאומית, לשיבת העם אל מולדתו ההיסטורית וכינונה מחדש כמדינה העומדת ברשות עצמה. אין היא תולדת הרדיפות בעידן הגלות, שכן לא האנטישמיות היא שהולידה את הציונות, אלא התעוררות ההכרה הלאומית, התודעה העצמית. בשנת 1903 הוא כתב דברים שיש בהם הרעיונו של אחד העם בדבר חפץ הקיום הלאומי:

האנטישמיות יכלה להוליד רק את השאיפה לברוח מן הרדיפות בדרך ההתנגדות הקטנה ביותר – כלומר, את השמד. ואולם כדי שתחת ההטפה לשמד תישמע הקריאה לתודעה עצמית ולתחייה לאומית, היה צורך במשהו מלבד האנטישמיות, היה צורך במניע פנימי, בציווי פנימי חיובי. ציווי זה הוא יצר החיים של שמירת הקיום הלאומי, אשר נתן לנו כוח ללכת בשביל העקרבים של דברי ימינו [...] אחרי שהקיצונו, זקפנו את קומתנו, רחצנו

13 זאב ז'בוטינסקי, 'החוננוי', בדרך למדינה, עמ' 101.

14 זאב ז'בוטינסקי, מדינה עברית: פתרון שאלת היהודים, תל-אביב 1937, עמ' 32.

15 לנאומו הציוני הראשון של ז'בוטינסקי ראו ז'בוטינסקי, זכרונות בן-דורי, תל-אביב 1959 (להלן: ז'בוטינסקי, זכרונות בן-דורי), עמ' 66. לדיון ביקורתי בדרכו של ז'בוטינסקי אל הציונות ובעמדותיו הציוניות המוקדמות ראו, Michael Stanislawski, *Zionism and the Fin de Siècle: Cosmopolitanism and Nationalism from Nordau to Jabotinsky*, Berkeley and Los Angeles 2001, pp. 150-202. (להלן: סטניסלבסקי, ציונות).

בשרנו במים חיים וניגשנו לעבודה, הרי עשינו זאת לא מחמת רמש עלוב שהעירנו, אלא הודות ליצר־הקיום המפעם בלב הגזע.¹⁶

'שביל העקרכים' של ההיסטוריה היהודית הוא עצם החיים בגולה. תופעת החיים מחוץ למולדת הלאומית היא שורש הסבל והרדיפות, כפי שכתב בהקדמה לתרגומו את הפואמה של ביאליק 'בעיר ההריגה' לרוסית:

בעיר ההיא ראיתי תוך סחי / פסה אחת מגויל תורה קרוע / נערת
 זוהירות מקלף נצחי / את האבק שבו היה זרוע; / ושם כתוב: 'בארץ
 נכריה' — / רק שתי מלים מספר עס־הנצח. / בשתי מלים אלו חבויה /
 הסתוריה של כל פרעות־הרצח.¹⁷

צירוף המילים 'בארץ נכריה' מופיע פעמיים בספר שמות, ובשתייהן הוא קשור בשם בנו הבכור של משה רבנו: 'ויקרא את שמו גרשם, כי אמר: גר הייתי בארץ נכריה' (ב, 22); 'שם האחד גרשם, כי אמר: גר הייתי בארץ נכריה' (יח, 3). בשום מקום אחר בתנ"ך לא נזכר צירוף מילים זה, בניגוד לדברי הביוגרף של ז'בוטינסקי המספר שהגויל הקרוע היה מספר בראשית,¹⁸ ובהקשרו אין צירוף המילים 'בארץ נכריה' נוגע ל'היסטוריה של כל פרעות הרצח', אלא דווקא להצלתו של משה ולמקלט שמצא באותה 'ארץ נכריה', ארצו של יתרו חותנו, שאף נתן לו את בתו לאישה. הסיום הדרמטי של ההקדמה, פואמה בפני עצמה, מייחס אפוא לשתי המילים משמעות שלא נודעה להן בהקשרן המקורי. בין שידע ז'בוטינסקי את הדבר ובין שלא ידע, הלקח שלמד מן הפוגרום הוא יציאה מהארץ הנוכרייה ושיבה למולדת.¹⁹ עוד לפני כן סבר שהיהודים אינם יכולים לחיות בקרב עמים אחרים, ומכאן הכרחיותו של הפתרון הציוני.²⁰

כיוון שבא לכלל הכרה ציונית ביקש ז'בוטינסקי לרכז את כל המאמצים למען התחייה הלאומית ולדחות מפניה צרכים אחרים ואידאלים זרים. המוניזם הציוני שלו — 'חד נס' — דחה את תיקון החברה לאחר הקמת המדינה העברית, וכאן שורש ההבדל והמחלוקת בין הציונות הרביזיוניסטית ובין הציונות הסוציאליסטית לגוניה. משום כך היהודי החדש

16 זאב ז'בוטינסקי, 'אל שונאי ציון', כתבים ציוניים ראשונים, ירושלים תש"ז (להלן: ז'בוטינסקי, כתבים ציוניים ראשונים), עמ' 25.

17 זאב ז'בוטינסקי, 'הקדמה למשא נמירוב (בעיר ההריגה' לח"נ ביאליק)', שירים, עמ' רלד. ההדגשות במקור.

18 יוסף שכתמן, זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו, תל־אביב תשט"ז, כרך א, עמ' 67. שכתמן כותב שם שהגויל הקרוע היה מספר בראשית. אין לכך בסיס. בהסתמך על זיכרונותיו של אחד מחיילי הגדוד העברי הוסיף שכתמן, שז'בוטינסקי שמר על הגויל עד 3 במארס 1915 ואז, באלכסנדריה שבמצרים, נתן אותו למשמרת למתנדבים הראשונים לגדוד, על מנת שיעבירוהו בבוא היום 'לארכיון הלאומי שתייסדו על הר ציון אחרי כיבוש ירושלים'.

19 לניתוח ההקדמה וזיקת ז'בוטינסקי לביאליק ראו, נאור, גם לאפיקורסים, עמ' 141-148.

20 ז'בוטינסקי, זכרונות בן־דורי, עמ' 66.

שלו לא היה אמור לצמוח מתוך תיקונה של החברה, אלא מתוך הוויית הגלות ומתוך המציאות האינדיבידואלית והקולקטיבית, שאותה ניסח לימים בהמנון שחיבר לתנועת בית"ר במילים 'גב רקבון ועפר'. תכליתה של יצירת הגזע היהודי החדש הזה היא הקמת המדינה, לא תיקון החברה. זמנו של תיקון החברה יבוא אחרי הקמת המדינה העברית משני עברי הירדן, ואתו גם השפעת התרבות הלאומית על העולם כולו:

גם מדינת היהודים איננה מטרה סופית. מדינת היהודים אינה אלא צעד ראשון בתהליך ההתגשמות של הציונות הרוממה. אחריו יבוא השלב השני: שיבת העם לציון, יציאת הגולה, פתרון שאלת היהודים. ומטרתה הסופית האמיתית של הציונות הרוממה לא תופיע אלא בשלב השלישי – הדבר שלמענו, בעצם, קיימות האומות הגדולות: יצירת תרבות לאומית, שתאציל מהודה על כל העולם, ככתוב: 'כי מציון תצא תורה'.²¹

כאמור, לדעת ז'בוטינסקי צמחה הציונות מתוך שלילת רעיון ההתבוללות בשל 'יצר החיים' והציווי הלאומי. המוניזם הציוני היה בעיניו תריס בפני פורענות ההתבוללות. במאמר שכתב תחת הרושם הקשה של התאבדות בנו ובתו של הרצל בעיר הצרפתית בורדו, וכל פרשת חייו של הנס הרצל, שהמיר דתו כמה פעמים קודם ששב ליהדות, כתב ז'בוטינסקי שיסוד ההתבוללות הוא הנטייה להתאים, מתוך רגש נחיתות, את 'אווירת החיים' של היהודים 'לאופנה האידיאולוגית שבחוץ'. עכשיו, כתב ב-1933, ההתבוללות מתנסחת בלשון לאומית:

הננו שומעים שוב מפיהם של צעירים שבכעיות יהודיות אין למלא חיים של אדם, שאידיאליים יהודיים אינם מספיקים כדי לתפוס את כל המזבח, שברחוב הגויי יפה הרבה יותר, נוח ושמח יותר; ושוב נאמר לנו שהדבר היחיד שביכולתו להציל עבורנו את הנוער ולעכבו מללכת מאיתנו [...] זה מתן הרשות וההשלמה עם ישיבתו המתמדת ליד החלון, כשהוא משקיף החוצה על הנעשה ברחובותיהם של אחרים, ועוקב אחרי האופנה הגויית. ואמנם, הם ניצבים ליד החלונות [...] ובעבור תהלוכה ברחוב הזר עם דגלים מתנופפים, אין הם יכולים לעצור בפני עצמם: הם מטים עוד יותר את ראשיהם כלפי חוץ, מושיטים גם את ידיהם וצועקים: 'פסט... פסט... חברים? גם אנחנו?! למה הם מתכוונים בצעקם 'גם אנחנו' אין זה חשוב. זה

21 זאב ז'בוטינסקי, 'הציונות הרוממה, דברים בכנסית-היסוד של ההסתדרות הציונית החדשה', נאומים, 1927-1940, ירושלים תש"ח (להלן: ז'בוטינסקי, נאומים), כרך ה, עמ' 180. ז'בוטינסקי דיבר גרמנית, אך את הביטוי 'ציונות רוממה' (hoch Zionismus בלשון המקור) תרגם בעצמו לעברית. 'כי מציון תצא תורה' – בעקבות ישעיה ב', 3; מיכה ד', 2. ז'בוטינסקי לא הביא את חלקו השני של הפסוק: 'ודבר ה' מירושלים'.

יכול להיות מרקס, לנין, גנדי, מחר אולי מוסולוני; העיקר הוא שזה מוכרח להיות משהו שאיננו שלנו, משהו 'רחב' יותר, משהו 'כלל אנושי'.

'האופנה הגויית' שהוא כיוון אליה היא הסוציאליזם, וסכנת השעטנו האידאולוגי היא הדרך המוליכה לבורדו, כלומר להתבוללות. זה עלול קרות בכל מקום, אפילו בארץ ישראל, ומנקודת ראותו החילונית של ז'בוטינסקי רק המוניזם הציוני הוא ערובה למניעת התבוללות:

הנטייה להתאים את מחשבותינו ושאפיותינו לא לצרכיו של העם העברי והתפתחותו אלא דווקא לאופנה האידיאולוגית שבחוק, אותה הנטייה בה טמון שורש וסם ההתבוללות אורבת לילדינו מאחורי כל קרן רחוב; מבשרים אותה ומטפחים אותה בידיש ובעברית, בהסתדרויות נוער יהודיות הנושאות שמות לאומיים וציוניים; אפילו בארץ ישראל [...] תחילתה של תופעה זו יכולה להיות אי-שם ובכל מקום: אין זה חשוב, סופה יהיה כבורדו [...] חיים שהלכו לאיבוד ללא תועלת, לא עמי ולא רוחמה.²²

חיי 'הילדים שלו', ילדיו של הרצל, היו אפוא חיים מבוזזים, ללא תועלת, וכדי שלא יקרה משהו מעין זה גם לילדינו יש צורך בחינוך ציוני מכוון ליצירת אותו טיפוס יהודי חדש, שיתנתק לא רק מהוויית הגלות אלא גם מהאידיאלים הזרים. 'שעטנו לא יעלה עליך', כתב, 'ברית תרומפלדור אינה מכירה בשעטנו אידיאולוגי'.²³

ג. מאפייני הגזע החדש

מתוך ההתעוררות הלאומית וגיבושה בתודעתו של הפרט, של כל אדם מישראל, יתהווה באורח דיאלקטי גזע יהודי חדש, 'גאון ונדיב ואכזר', שאורחות חייו הדר ובפעולתו יקרא תיגר על המציאות, 'על כל מעצור ומיצר', והוא אף מוכן להשליך נפשו מנגד למען השגת המטרה הלאומית. זה תוכנו של 'שיר ביתר', שהיה להמנון ונתקדש בתודעת חברי התנועה. השיר פותח בדיאלקטיקה של ההתחדשות: 'מגב רקבון ועפר, / בדם וביזע / יוקם לנו גזע / גאון ונדיב ואכזר'.²⁴

העם היהודי נמצא בתוך 'גב רקבון ועפר', גירסה מעודנת לאבחנת המצב ההיסטורי שערך 28 שנים לפני כתיבת השיר, בהספד להרצל בפטרוגרד וביטאה במילים 'שבנו

22 זאב ז'בוטינסקי, 'הילדים שלו וילדינו', בדרך למדינה, עמ' 81-83. נכתב במקור בידיש. משפט הסיום 'לא עמי ולא רוחמה' הוא פרפרזה על דברי הנביא הושע א, 6-9.

23 זאב ז'בוטינסקי, 'שעטנו לא יעלה עליך', בדרך למדינה, עמ' 69-72. המאמר נכתב בידיש ב-1933 וכותרתו לקוחה מאיסור לבישת כלאיים בתורה: ויקרא יט, 19.

24 זאב ז'בוטינסקי, 'שיר ביתר', שירים, כרך ב, ירושלים תש"ח (להלן: ז'בוטינסקי, שירים), עמ' רה.

ליד הביב המסריח.²⁵ המילה העברית 'גב' שאולה מארמית, הוראתה בור או מאורה, ובדרך כלל אינה מתקשרת עם 'רקבון ועפר'. בעקבות ספר דניאל האסוציאציה שהביטוי 'גב' מעורר היא של גוב אריות,²⁶ כלומר של נוכחות עוצמה נגדית, מאיימת ומסכנת, ויש צורך בנס משמים כדי להיחלץ ממנה. על ידי טכניקה רטורית של שבירת קולוקציה ויצירת צירוף חדש – 'גב רקבון ועפר' – הצביע ז'בוטינסקי לא רק על הבעיה הלאומית המרכזית, אלא גם על הפתרון המתבקש, פתרון שכולו בתחום ההיסטוריה המציאותית, בלא צורך במעשי נסים שאינם בידי אדם: מתוך אותו 'גב רקבון ועפר' אפשר להצמיח את הגזע העברי החדש, שאינו אלא חזרה היסטורית על תבנית מן העבר הקדום, רסטורציה של העבר הקסום, של מלכות ועצמאות בארץ האבות.

מאפייניו של הגזע העברי החדש הם 'גאון ונדיב ואכזר'. 'גאון' מלשון גאוה. בניגוד ליהודי הגיטו שקומתם הלאומית כפופה, יהיה 'הטיפוס היהודי החדש' גאה וזקוף קומה, כפי שתיאר ז'בוטינסקי את הרצל.²⁷ 'נדיב' מלשון נדיבות לב, צדה האחר של מטבע הגאוה, כפי שכתב ב'שיר הנדר': 'היר בפני שרים, ענו עומת בן-עני / גובר – כדי למחול'.²⁸ 'אכזר' בראש ובראשונה כלפי עצמו, ככתוב בהמשך 'שיר ביתר': 'למות או לכבוש את ההר', אך גם מטעמי אסתטיקה – השיר כולו בנוי בחרוזיו ובמקצבו על הסיומת של תיבה קמוצה והאות רי"ש בסופה: ביתר, עפר, אכזר, הדר, שר, דבר, תגר, מיצר, נסתר, ההר.²⁹ זאת, כאמור, 'שליחותה של בית"ר', ודוק: שליחותה של תנועת הנוער היא, לא של המפלגה הרביזיוניסטית ולא של האצ"ל, שהרי יצירת הגזע החדש תהיה תוצאת החינוך בתנועת הנוער. בנקודה זו אין הבדל בין גישת ז'בוטינסקי ובין גישתם של הזרמים האחרים בציונות, שכולם כאחד רואים בחינוך בתנועת הנוער את יסוד עיצובו של היהודי החדש.³⁰ במכתב להנהגת בית"ר לטביה, במלאת חמש שנים להקמת התנועה, כתב על יום הקמתה:

עולם חדש נולד ביום ההוא, גזע רוחני חדש, 'ספירה' חדשה לשכינתו הפנימית של עמנו. [...] הנכם צעירים: לא כל אחד אולי יבין ברגע זה מה רציתי לאמר: אין דבר, יבוא זמנו, אזי יבין, ואז יבין העולם כלו שתמו ימי דורות-המדבר ושוב עלה ישראל הנסיך על כסא מלכותו.³¹

25 להלן, הערה 90.

26 דניאל ו, 8-25.

27 ז'בוטינסקי, 'הספד', שירים, עמ' רלח.

28 ז'בוטינסקי, 'הנדר', שירים, עמ' רי.

29 על נסיבות כתיבת שיר זה סיפר ערי ז'בוטינסקי: יום אחד ישב עם חבר בבית קפה בפריס והנה הופיע אביו, הפסיק את משחקם ואמר: כעת נכתוב שיר, המנון לתנועת בית"ר והסיומות יהיו 'אר'. הוא ישב וכתב את הבית הראשון, עדיין חסרו לו כמה מילים ובאורח זמני השתמש במלים רוטיות במקומן, אמר שלום והלך. ז'בוטינסקי, 'הערות', שירים, עמ' שו-שו.

30 פלד, האדם החדש; צבי לם, תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור, תל-אביב 1991.

31 מכתב ז'בוטינסקי אל בית"ר לטביה, ריגה, כ"ב חשון תרפ"ט, איגרות, 1928-1929.

ראש בית"ר הבטיח במכתבו זה לפעול יחד עם הניכיו, 'עד שנמצא – אולי! – את מה שביקש ולא מצא אחד העם, ביקש ולא מצא הרצל, ביקש ולא מצא תרומפלדור: את פרצופו של דור עברי לא רק מתגעגע לתחיה, כי אם מוכשר לתחיה'.³² לא במקרה הזכיר את אחד העם, את הרצל ואת תרומפלדור וכרך אותם יחד. כל אחד מהם לחוד 'ביקש ולא מצא' את פרצופו של דור התחייה. על ידי ניסיון לשלב את מורשותיהם ביקש ז'בוטינסקי לעצב את דמות היהודי החדש, שיהיה בו הממד הרוחני של תורת אחד העם, הממד המדיני של הרצל והחלוציות ונכונות ההקרבה של תרומפלדור. זאת משמעות הביטוי 'הגזע הרוחני', שכביכול 'נולד' ביום הקמתה של תנועת הנוער בית"ר.

ביוני 1928 פרסם ז'בוטינסקי 'הכרזה מטעם מפקד הכבוד העליון לברית תרומפלדור העולמית', ובה דיבר על חלומו: 'ואני מחפש נוער שיהיה נאיווי בטבע, בשיר הומרוס, כעשרת הדברות: ידוע ידע את הקשי, אבל גם להאמין ידע, להעיז שאיפה עד הקץ, לשער השגות המגיעות עד גבול האופק. כן, מדינה עברית; כן, ארץ שכולה שלנו; כן, ארץ די רחבה להכיל את כל אלה אשר יבואו'.³³ בדברים אלה יש הר לוויטליות הדיוניסית-ניטשאנית של יצריות גואה ויוצרת, העשויה להתמודד עם הקושי בכוח הרצון והשימוש המושכל במיתוס,³⁴ לצד השפעת הלאומיות האיטלקית וזרמים פוטוריסטיים בני הזמן, שבהם נעסוק להלן. השוואת עשרת הדיברות למיתוס ההומרי מלמדת על מידת זיקתו של מחברה למורשת היהדות המסורתית. בבקשו לבסס את הלאומיות היהודית על תרבות יוון הקלאסית ועל התמזגות עם הטבע לצד המורשת היהודית, הציג ז'בוטינסקי בלשון חילונית את עיקרי האמונה של תנועתו, את המטלה ההיסטורית שתונח על כתפי הגזע העברי החדש: מדינה עברית ו'ארץ שכולה שלנו', בגבולות רחבים די הצורך לקליטת 'כל אלה אשר יבואו'. חלום זה לבש צורה פורמלית יותר בניסוח החלטות הכינוס העולמי הראשון של תנועת בית"ר, שהתקיים בדנציג באפריל 1931, ושם הוגדרה המטרה 'לעשות את ארץ-ישראל משתי גדות הירדן למדינה עברית, ברוב תושבים עברי'.³⁵ מאז לא שונתה הגדרת המטרה, גם לא אחרי הקמת המדינה, והיא נכללת בנוסח ה'נדר' שבו מתחייבים בוגרי תנועת הנוער להקדיש את חייהם ל'תחיית המדינה העברית ברוב תושבים עברים משתי גדות הירדן, קדמה וימה'.

הממד הרוחני הוא, לשיטת ז'בוטינסקי, המטרה הסופית של 'הציונות הרוממה'. אחרי הקמת המדינה ושיבת העם לציון יבוא 'הדבר שלמענו, בעצם, קיימות האומות הגדולות:

ירושלים תשס"ב, עמ' 163-164. נכתב עברית.
 32 שם. ההדגשות במקור.
 33 ח' בן-יירוחם, ספר בית"ר: קורות ומקורות, ירושלים תשכ"ט (להלן: בן-יירוחם, ספר בית"ר), כרך א, עמ' 122.
 34 ראו, ניטשה, הולדת הטרגדיה, תל-אביב 1985, עמ' 32.
 35 החלטות הכינוס העולמי הראשון לבית"ר, דנציג, 15.4.1931-12, בן-יירוחם, ספר בית"ר, כרך א, עמ' 339.

יצירת תרבות לאומית, שתאציל מהודה על כל העולם, ככתוב: "כי מציון תצא תורה"³⁶. את הדברים הללו אמר ב־1935, ושורשיהם מצויים בכתביו כבר ב־1903: אז דימה את האנושות לתזמורת סימפונית, ובה כל קבוצת כלים מייצגת לאום. ככל שירבה מספר הכלים כן תשתפר איכות הסימפוניה.³⁷ הגרעין הפנימי של תפיסה זו הוא הממד התרבותי של הלאומיות ומקומה של התרבות הפרטיקולרית ותרומתה להתפתחותה של התרבות האוניברסלית, רעיון שמקורו בלאומיות הליברלית נוסח ג'וזפה מציני, שכה השפיעה עליו. ב־1904 כתב: 'השמירה על צבינום של הלאומים נחוצה היא בשביל הקידמה'.³⁸ ב־1905 כתב שגם בעתיד ישתמרו הלשונות הלאומיות ויתפתחו 'כד כבד עם התפתחותה הרוחנית של האומה'. הדבר נחוץ לפיתוח התרבות האנושית: 'אילו לא היו הבדלי הלאומים קיימים ממילא, הרי, לטובת האנושות כולה [...] צריכים היינו להמציאם, כדי שרוח האדם יוכל להתגלות בעושר רב של גוונים ובני גוונים'.³⁹ מהשקפה כללית זו על תפקיד הלאומיות בפיתוח תרבות האדם פירט את גישתו ללאומיות היהודית, שמיצויה בהשגת האמת, היופי והמוסר והנחלתם לעולם כולו. בדרך השיר כתב: 'כי תכלת היא – רקיע, / גבה, אפק, עז־מעוף: / לעולם תמריא, תגביה / רוח עבר מול אין־סוף; // לעולם תצמא נפשנו / דע, יפי, טהרה / ותצא מהר קדשנו / האמת – ש ה י א תורה'.⁴⁰

'האמת שהיא תורה' – ז'בוטינסקי הדגיש את המילה 'שהיא', ללמדנו שהאמת כשלעצמה היא התורה, ותורה זו לא מגבוה ניתנה, אלא בני אדם יוצרים אותה כהבנתם – 'תצא מהר קדשנו' שבו תרווה נפש האומה 'דע, יפי, טהרה'. רוח האומה העברית שואפת להמריא אל על, 'מול אין־סוף', וכפי שנראה בהמשך הדברים, גם זו ממורשת המכבים היא, לדעתו. תכלת הרקיע מסמלת את השאיפה להתעלות אינטלקטואלית, אסתטית ומוסרית, את אופק המטרה ואת ההעזה שבהצבתה ובפילוס הדרך אליה. התכלת היא צבע הרקיע וגם 'כצבע ים כנרת', וכך השמים והארץ מסמלים את שני קטביה של פעילות 'הדור הבנאי', הדור החדש הבונה את ארץ ישראל ומחדש את מורשת המכבים. הדור הזה נושא 'נס חרות, עמל וטהר', ואפשר לסמוך עליו: 'נס חרות, עמל וטהר, / נס הדור הבנאי, / אל תירא: כי חי הנער – / חי וער חשמונאי'.⁴¹

36 ז'בוטינסקי, 'הציונות הרוממה: דברים בכנסיית היסוד של ההסתדרות הציונית החדשה', נאומים, עמ' 180.

37 Vladimir Jabotinsky, 'Vskol'z', *Odesskie Novosti*, 30.1.1903 מצוטט אצל סטניסלבסקי, **ציונות**, עמ' 157.

38 ז'בוטינסקי, 'מכתב על האוטונומיזם', כתבים נבחרים: גולה והתבוללות, תל־אביב 1946, כרך א, עמ' 150.

39 ז'בוטינסקי, 'מבקרי הציונות', כתבים ציוניים ראשונים, עמ' 9-38.

40 ז'בוטינסקי, 'שיר הדגל', שירים, עמ' קצא.

41 שם. במקום אחר קרא ז'בוטינסקי לשאת עיניים לשמים ולהבין לפי צבעם את השלב ההיסטורי שאליו הגיע העם. ז'בוטינסקי, 'שיר אל על', שירים, עמ' ריג.

החינוך בתנועת הנוער אינו האפיק היחיד שבו יש לפעול. ז'בוטינסקי החשיב את השפעתה של האמנות, ובמיוחד של הספרות היפה, על עיצוב התודעה הלאומית של הדור. וכך כתב על תרגום באש ובחרב של הנריק סנקביץ' לעברית:

לנו, בתור עם מתהווה, נחוצה, בלי ספק, ספרות המעוררת לפעולה. דרוש לנו דור מיסד ובונה, המוכן לכל מיני הרפתקאות וטלטולים, המוכשר למצוא את דרכו בחורשה המסובכת ביותר. נחוצים לנו צעירים שידעו לרכב על סוס ולטפס על עצים ולשחות במים ולהשתמש באגרוף וברובה, אנשי דמיון בריא ורצון חזק השואף להתבטא במלחמת החיים.⁴²

בהמשך המאמר טען שהספרות העברית היפה 'איננה מתאימה לתפקיד הלאומי הזה' משום שאינה עוסקת בפעולות אלא באינטרוספקציה. 'החיים שהיא מתארת הם קיפאון ושעמום, והדרמה מתפתחת בעמקי מעמקי הנפש – דרמה קטנטנה כסערה בתוך כוס מים'. לכן יש צורך ליטול 'מאוצר שכנינו' את ה'מרוקת' הספרותית שתהיה 'צינור ענקי של השפעה על רוח עמנו המתהווה'.⁴³ בכל זאת כתב במקום אחר נגד ספרות מלחמה וסרטי מלחמה, שגם אם הם אנטי-מיליטריסטיים, הם מעוררים לפחות 'געגועים שלא מדעת' למלחמה.⁴⁴

ד. הדר

שלילת הגולה בכתבי ז'בוטינסקי קשורה באחת החוויות המעצבות של חייו. לראשונה נתקל בהוויית הגיטו של מזרח אירופה בנסיעתו ברכבת מאודסה, עיר הולדתו, לברן, ללמוד באוניברסיטה השוויצרית, והוא כבן שבע-עשרה. הרכבת עברה בגליציה, ולימים תיאר את הרושם שעשה עליו המפגש הראשון עם יהודי פולין:

את הרושם העז ביותר עשה על בן-דורי הנוף היהודי של גאליציה. לי היה זה מגע ראשון עם גטו ממשי ומושרש. אצלנו באודסה לא ראיתי לא את הפאות ולא את הקאפוטות ולא עוני מרוד כל כך. אצלנו גם לא ראיתי יהודים זקנים ונשואי-פנים, בעלי זקנים שבים, שמורידים את השטריימל בשעה שהם מדברים עם 'הפריץ' ברחוב [...] קשה היה רושם זה; אולי אחד מן הרשמים החשובים ביותר, שהשרישו בתוך נפשו של בן-דורי מבראשית סלידה אינסטינקטיבית כלפי אורח-החיים המסורתי היהודי

42 זאב ז'בוטינסקי, 'סנקביץ', על ספרות ואמנות, ירושלים תש"ח (להלן: ז'בוטינסקי, על ספרות), עמ' 164.

43 שם, עמ' 164-165. ראו, אבינרי, הרעיון הציוני, עמ' 195-196.

44 ז'בוטינסקי, 'מה קוראים ומה חושבים', על ספרות, עמ' 309-316.

[...] סלידה שצריך היה לעשות אחר כך מאמצים לאין ספור להשתחרר

ממנה.⁴⁵

ניגודו ההיסטורי והתרבותי של אותו 'גב רקבון ועפר' הוא כתר של דוד המלך. יצירת היהודי החדש היא רסטורציה של הווייה עתיקה, של ימי מלכות בית דוד המזוהרים ממרחקי ההיסטוריה. מתוך כך תהיה השיבה אל חיים של כבוד ושל חופש, חיים של בני מלך גם כשהמציאות האובייקטיבית עודנה מציאות של עוני ודלות חומרית. וכך הוא אומר בהמשך השיר: 'הדר – / עברי גם בעני – בן־שר, / אם עבד, אם הלך – / נוצרת בן־מלך / בכתר דוד נעטר'.⁴⁶

השינוי בדפוסי המחשבה וההתנהגות הוא שיכונן את הגזע החדש, גזע ההדר, על ידי השיבה אל מחוזות העבר הקדום. 'כל המושגים של אצילות נפש, של אבירות, של יופי נשגב – כלולים במלה זו', הדר, אמר ב־1938 בוורשה.⁴⁷ בבקשו לעצב את הגזע החדש חיפש ז'בוטינסקי את ניגודה של הוויית הגיטו המזרח אירופי. כמנהיגים וכהוגים ציונים אחרים מצא את מבוקשו בשיבה אל עולם התנ"ך, אל עולמם של גיבורים קדמונים, שופטים ונביאים ומלכים, שרי צבא ורבי מדינה, בני ארץ ישראל שדרכי הגויים לא היו רחוקות תמיד מלבם. בניגוד למסופר בתנ"ך על המאורעות המכוננים את ראשית ישראל, כתב ז'בוטינסקי: 'לפני בואנו לארץ ישראל לא היינו עם ולא היינו קיימים. על אדמת ארץ ישראל נוצר, משברי עמים שונים, העם העברי', ובארץ ישראל 'ביצרנו את אמונת האל האחד'. שם 'התפתחו רעיונות נביאנו' וגם 'הושמע לראשונה שיר השירים', ותוך כדי 'מאבק לעצמאות ולשלטון [...] נולדנו כאומה'. ומסקנתו – 'כל אשר עברי בקרבנו ניתן לנו על ידי ארץ ישראל; כל השאר אשר בנו איננו עברי'.⁴⁸ הרי לפנינו ביטוי של דחיית עולמה של ההלכה, שעיקרה נוצר מחוץ לארץ ישראל מתקופת התלמוד ואילך.

שיבה זו אל עולם התנ"ך לא הייתה, כמובן, שיבה אל כתבי הקודש כביטוי של התגלות אלוהית, אלא כביטוי של תרבות לאומית נשגבה, שהעם היהודי יצר בעבר על אדמת הארץ ומתוך זיקה אליה ואל נופיה. הוא ביקש להחיות את העבר הזה באמצעות שלילת הגלות, וכך, דווקא מתוך הוויית 'גב רקבון ועפר', יוקם אותו 'גזע' שיהיה מעוטר בכתר מלכות, בכתרו של דוד המלך, לא פחות. בכך ישווה היהודי לאומות העולם, שהרי בשיטת

45 ז'בוטינסקי, זכרונות בן־דורי, עמ' 56–57. סטניסלבסקי מעיר שבכתבותיו של ז'בוטינסקי ממסעו לא הזכיר כלל את המפגש עם יהודי גליציה, ורק בחיבור האוטוביוגרפי שנכתב כעבור שנים רבות נזכר באותה חוויה. סטניסלבסקי, ציונות, עמ' 127–128.

46 ז'בוטינסקי, 'שיר ביתר', שירים, עמ' רה.

47 ז'בוטינסקי, "למות או לכבוש את ההר", נאום באסיפת עם בתיאטרון החדש בוורשה, תשעה באב תרצ"ח, נאומים, עמ' 323.

48 ז'בוטינסקי, 'ציונות וארץ ישראל', כתבים ציוניים ראשונים, עמ' 123. המאמר נכתב ברוסית ב־1905.

ז'בוטינסקי כל בני האדם שווים זה לזה וכולם כבני מלכים.⁴⁹ באחת מיצירותיו האחרונות, שב והדגיש את 'רעיון מלכותו של האדם' וראה בו את 'השורש לאותה רוח עברית חדשה, שבית"ר מהווה כיום את ביטויה המפותח ביותר', מתוך מיזוג הערך האוניברסלי של האינדיבידואליזם עם פירוש חופשי של מורשת התנ"ך: 'כל אדם, יווני או באנטו, צפוני או אסקימו' נושא את צלם אלוהים ויותר מכך, שהרי 'התנ"ך מרמז שבני האדם הם כמעט אלוהים,⁵⁰ או בני אלוהים⁵¹ [...] ספר היחש(!) של אצילות עליונה'.⁵²

מתוך מיזוג הערכים האנושיים האוניברסליים עם הערכים הלאומיים הפרטיקולריים יצמה איש ההדר – 'מלה עברית שאינה ניתנת כמעט להיתרגם לשפות אחרות', ובה נכללים מושגים של אסתטיקה, משמעת, חובה, גאווה, דרך ארץ, כבוד, רוחב לב, נאמנות. ז'בוטינסקי ראה בהדר גם ערך מדיני:

אילו הבינו זאת כל היהודים, אפילו כאן, בגלות, גם אז היו האנטישמים שונאים אותנו, אולם הייתה זו שנאה המעורבת בכבוד, וכל מצבנו היה אז אחר. גם בהשגת מטרתנו הציונית היה זה לנו לעזר: כי המון הצווח ונדחק ואין לו כל חוש לסדר, אינו עושה על האנשים רושם של היותם 'אנשי כושר מדיני', ואילו קבוצה, אשר כל אחד בה מתגבר על יצרו ומוכיח בכל ישותו והתנהגותו מסורת של תרבות ארוכת ימים, מכריחה גם את השונא להודות: אכן, זהו 'לאום', אכן אלה הם אנשים, המסוגלים ליצור מדינה.⁵³

מן האינדיבידואליזם גזר ז'בוטינסקי את מושג ההדר, שהרי האדם, כל אדם, 'הוא מלך בזכות עצמו ואין לכבלו ולכוף עליו התחייבות מן החוץ, אלא אם כן הכרחי הדבר בהחלט לשם הגנה עליו ועל שכניו'.⁵⁴ אולם בבואו לצקת את עקרונות בית"ר בלשון השיר, לא הסתפק בקביעה האוניברסלית 'נוצרת בן-מלך', אלא הוסיף את הממד הלאומי הפרטיקולרי: בן-מלך זה 'בכתר דוד נעטר', ועטרה זו שלראשו של כל עברי, עשיר כעני,

49 רפאלה בילסקי בן-חור, כל יחיד הוא מלך: המחשבה החברתית והמדינית של ז'בוטינסקי, תל-אביב 1988. תפיסה זו של ז'בוטינסקי הייתה לראש פינה במחקרה את שיטתו. ראו גם אריה נאור, 'המתווה החוקתי של ז'בוטינסקי למדינה היהודית בארץ-ישראל', איש בסער: מסות ומחקרים על ז'בוטינסקי, בעריכת אבי בראלי ופנחס גינוסר, באר שבע 2004 (עיונים בתקומת ישראל, סדרת נושא), עמ' 51-92. שונה דעתו של שלמה אבינרי, הרעיון הציוני, עמ' 182-215, הרואה במוניזם את עמוד השדרה של תורת ז'בוטינסקי.

50 ראו, תהלים ח, 6: 'ותחסרהו מעט מאלהים'.

51 כוונתו לכתוב בספר בראשית ו, 2-4.

52 ז'בוטינסקי, 'השקפה על בעיות מדינה וחברה', עקרונות מנחים, עמ' 23-26; הנ"ל, 'בני מלכים', המשקיף, 1941.25.4; משה בלע, עולמו של ז'בוטינסקי: מבחר דבריו ועיקרי תורתו, תל-אביב 1984 (להלן: בלע, עולמו), עמ' 127-128.

53 ז'בוטינסקי, 'רעיון בית"ר', בדרך למדינה, עמ' 321-322.

54 ז'בוטינסקי, השקפה, עמ' 26.

מטילה חובת התנהגות ההולמת בני מלכים המעוטרים כולם בכתרו של מלך ישראל הקדמון. גיבור תנכי אחר שז'בוטינסקי קשר למושג 'הדר' הוא גדעון, השופט שהכה את המדיינים בעזרת 300 אנשי חיל שנבחרו על ידי בדיקת נכונותם לכרוע ברך כדי לשתות מים מן הנחל. רק מי שלא כרע ברך נמצא מתאים וראוי להשתתף במערכה, ופרשני התנ"ך המסורתיים מסבירים זאת באומרם שהכורעים רגילים להשתחוות לאילים.⁵⁵ אולם ז'בוטינסקי לא ראה בכך עניין בעל משמעות דתית, אלא מבחן של כבוד האדם, של תודעת אותו 'גאון' ששאף לכוונן מחדש, כפי שכתב בנוסח השירי של 'הנדר' – שבועת האמונים שצעירי בית"ר היו אמורים להשמיע בהגיעם לגיל בגרות (18), אם הביעו רצונם בכך ונמצאו ראויים: 'הדר: / מדם גדעון נזרעתי, לכמוני / הדר ניני מלכות בלב, בגו, בכל: / יהיר בפני שרים, ענו עמת בן-עני, / גובר – כדי למחול'.⁵⁶

כמסופר בספר שופטים, גדעון ניצח את המדיינים. שני שרי מדיין, עורב וזאב, נהרגו בידי בני אפרים אחרי הקרב שבו לא נטלו חלק, אך גדעון נהג באבירות ומנע ריב אחים על ידי ויתור על תהילת הניצחון וזקיפתו לזכות בני אפרים. הוא לכד את שני מלכי מדיין, זבח וצלמונע, והרגם על שום שהורו להרוג את אחיו. אחר כך הציע לו העם להקים שושלת מלוכה, אך הוא דחה את ההצעה.⁵⁷ ז'בוטינסקי התעלם מן המשמעות הדתית של הסיפור המקראי, ובלשון השיר סיכם את דמותו של גדעון במילים 'יהיר בפני שרים, ענו עמת בן-עני, / גובר – כדי למחול', וזאת תמצית ההתנהגות הנגזרת מן הדבקות באידאל ההדר, 'הדר ניני מלכות' המפעם 'בלב, בגו, בכל'. לפיכך איש ההדר אומר על עצמו: 'מדם גדעון נזרעתי'.

ה. עברית

היהודי החדש ידבר עברית. בכך לא היה לז'בוטינסקי ספק משעה שעמד על דעתו הצייונית. יתר על כן, כפי שכתב לדוד בן-גוריון, העברית כשפתה של המדינה היא 'כל הקסם שבדבר'.⁵⁸ הקסם נובע לא רק מן האסתטיקה הלשונית – שז'בוטינסקי היה רב אמן בתחומה – אלא גם מן התפקיד שמילאה השפה, לפי שיטתו, בעיצוב הווייתו הלאומית של היהודי החדש.⁵⁹ העברית היא הקשר בין הדורות הקדומים ובין הדור השואף לחדש ימיו כקדם, לדלות ממכמני התרבות הלאומית של ימי הזוהר הקדמונים ולחדשם: 'היש העברי, שאפשר לבנות עליו, הוא הגעגוע הטמיר, החי בלב העם מדור דור, והוא מבטא 'תוכן רוחני, המורגש לכל איש, אף שאי-אפשר להגדירו, כמו שאי-אפשר להגדיר את

55 רש"י, רד"ק, מצודת דוד, רלב"ג לשופטים ז, 5-7.

56 ז'בוטינסקי, 'הנדר', שירים, עמ' רי. השיר נכתב ב-1934, וטקס הנדר נקבע בכינוס בית"ר בקרקוב כעבור שנה.

57 שופטים ו-ח.

58 מכתב זאב ז'בוטינסקי אל דוד בן-גוריון, פריס, 2.5.1935, איגרות, 1935, עמ' 102-103.

59 ז'בוטינסקי, 'זכות העברית', עקרונות מנחים, עמ' 146-148.

מהותם של הצבעים למיניהם ושל המוסיקה ליצירותיה'.⁶⁰ על ידי השימוש בשפה בחיי יום-יום נוצרת 'שלשלת פז נצחית' בין העבר להווה, ובינם לבין העתיד, כפי שכתב ב'שיר הנדר'. הדיבור העברי היה אחד משבעת הנדרים שבוגרי בית"ר קיבלו עליהם להמשך חייהם: 'עברית: לשון חיי, בגיל, יגון וזעם, / שפת עמל, הרהור, מזמור – ושפת בני: / שלשלת פז נצחית בין שיר תל-חי ורעם / הפלא של סיני'.⁶¹

לשון חיי של הבית"רי תשמש אותו בכל גלגולי חייו. 'בגיל, יגון וזעם' יבטא עצמו בעברית, ובה ישתמש בעבודתו, במחשבותיו ובשירתו, ואותה ינחיל לבניו. כך תיווצר אותה 'שלשלת פז נצחית', מעין גלגול של רעיון 'שרשרת ההווה הגדולה': השפה היא הגשר שבין 'רעם הפלא של סיני', כלומר תפארת ימי קדם ופיתוח התרבות הלאומית הנשגבה, ובין 'שיר תל-חי', כלומר המפעל הציוני, ההתיישבות בארץ וההגנה עליה, מפעלו של טרומפלדור שתנועת בית"ר קרויה על שמו וחבריה מברכים זה את זה ב'תל-חי' כאמירת 'שלום'. הרי זה עוד ביטוי לתהליך החילון של מושגים דתיים: 'שיר תל-חי' מקביל ל'רעם הפלא של סיני'. זה וזה מקורם אנושי.

דווקא משום שהעמיד את תפיסתו הלאומית על מרכיבי החילוניים נזקק ז'בוטינסקי להשגבת השפה העברית, 'סוד הקסם' של התחייה הלאומית. העברית, כתב במאמר הספד על ביאליק, היא 'הנפלאה שבשפות, שפת אלפי היפוכים, הקשה ועזה כברזל, וגם רכה ומזהירה כזהב, הדלה במלים ועשירה במושגים, האכזרית בכעס, העוקצת בלעג, הענוגה כשיר-אם בשעה של פיוט ונחמה [...] שפתם של עשרת הדברות ושל "האזינו", שפת התוכחה ושפת שיר השירים, שפת "אל טל ואל מטר" ושפת "נחמו נחמו עמי", השפה שנשתכחה והלא נשכחת, שכבר נקברה והיא חיה לנצח'.⁶² פעמים רבות קרא לחניכיו ולתומכיו לדבר עברית, להקים חוגים של דוברי עברית, להשתמש בה בחיי היום-יום ולקבוע עתים ללימוד השפה. 'מה יפה ואדירה היא לשוננו ומה גדול אושרו של עם, להיות שולט בלשון כזאת', כתב (ברוסית) בפיליטון ציוני על ארבעת הבנים בהגדה של פסח.⁶³ האסתטיקה של שפת התנ"ך מסייעת לתפקוד הלאומי של חידוש השימוש בעברית: 'השיבה אל תרבות זו, באמצעות לשון זו, [היא] צורך מוחלט של המציאות, הכרח היסטורי אדיר',⁶⁴ והיא מצוותו של ז'בוטינסקי לחניכי בית"ר.⁶⁵ וצוואתו לבנו.⁶⁶

60 מדברי זאב ז'בוטינסקי בוועידת ארגון 'תרבות' בוורשה, הארץ, 8.1.1928, מצוטט אצל בלע, עולמו, עמ' 363.

61 ז'בוטינסקי, 'שיר הנדר', שירים, עמ' רט.

62 ז'בוטינסקי, 'אחרי מות ביאליק', על ספרות, עמ' 378.

63 זאב ז'בוטינסקי, 'ארבעה בנים', פיליטונים, עמ' 128. הפיליטון פורסם לראשונה ב-1922 ונדפס מחדש כמה פעמים.

64 ז'בוטינסקי, 'החינוך העברי', כתבים ציוניים ראשונים, עמ' 73. המאמר נכתב ב-1903.

65 זאב ז'בוטינסקי, 'אני מצפה', חזית העם, 24.1.1934.

66 מכתב זאב ז'בוטינסקי אל יענה ז'בוטינסקי, ירושלים, 17.9.1918, איגרות, 1914-1918, עמ' 232.

ו. 'יהודים, לימדו לירות!'

היהודי החדש, בן דמותם של דור השופטים והמלכים מן התנ"ך, חייב לדעת להשתמש בנשק. 'אכין זרועי להגנת עמי ולא אשא זרועי אלא להגנה', כתב ז'בוטינסקי בנוסח 'הגדר' שנדרו בוגרי בית"ר. אך תלמידיו הרחיקו לכת ממנו, ובנוסח הסופי שהתקבל בכינוס בית"ר בוורשה ב-1938, ביוזמת מנחם בגין, נכתב: 'אכין זרועי להגנת עמי ולכיבוש מולדתי'.⁶⁷ 12 שנים לפני כן כתב ראש בית"ר את מאמרו 'האלף-בית החדש', ובו קרא: 'צעירים, לימדו לירות!'⁶⁸ זה האלף-בית החדש, וכשם שלומדים לקרוא יש כעת ללמוד להשתמש בנשק. 'כל דור ודור יש לו אולי אלף-בית משלו [...] הדור הגדל לנגד עינינו ואשר על כתפיו תוטל, כנראה, האחריית למפנה הגדול ביותר בתולדותינו' חייב לדעת לירות. אמנם חייב אדם 'לדעת מלאכה כלשהי [...] וכדי שיהיה באמת אדם עליו ללמוד בכלל "תרבות", וכן כדי שיהיה יהודי עליו לדעת את שפתו הלאומית ואת דברי הימים של עמו'. ולא זו בלבד: הוא הביע הסכמה מלאה 'שמדינה אין מקימים ביריות והיא נבנית באתים והפטישים, במסחר, בזיעה ובשכל', ורוח התקופה סולדת ממיליטריזם. אולם 'מעציב ומעציב מאוד שדווקא לעת כזו אנוסים אנו היהודים ללמוד לירות. אלא שאנו אנוסים, ונגד הכרח של מציאות היסטורית אין גם טעם להתווכח'. ועוד כתב:

הכרת המציאות ההיסטורית מצווה עלינו: אם תהיו אנשים מלומדים וגם תדעו לחרוש אדמה ולבנות בתים, תדברו כולכם עברית ותכירו את כל הספרות הלאומית שלנו, משירת דבורה עד אביגדור המאירי ושלונסקי, ואילו לירות לא תדעו, תהיה התקווה מכם והלאה. אולם אם תדעו לירות – אפשר שתהיה התקווה. זו הלשון שבה מדברת אלינו המציאות ההיסטורית של ימינו שלנו ושל ילדינו [...] מכל התנאים להתחדשות מדינית, הידיעה לירות היא לצערנו התנאי החשוב ביותר.⁶⁹

בראש ובראשונה תנאי זה נובע ממה שכינה 'חוק הברזל של כל התיישבות', התקף בכל מקום ובכל זמן בלי יוצא מהכלל: 'אם ברצונך ליישב ארץ, בה חי כבר מישהו – עליך לקיים בארץ זו חיל מצב [...] מכיוון שבלי כוח מזויין שימנע באופן פיסי כל אפשרות של

67 יוכוח בגין-ז'בוטינסקי נדון בהרחבה בהיסטוריוגרפיה. ראו, למשל, יעקב שביט, 'אבי המרד: לבחינת התואר, תולדותיו ותפקודו במסורת ההיסטורית של הרביזיוניזם, אצ"ל ותנועת החרות', המיתולוגיות של הימין, בית ברל 1986, עמ' 85-124; יוסף הדר, 'זאב ז'בוטינסקי ושאלת ה"הבלגה" (1936-1939): השקפת עולם במבחן המציאות', בתוך: שמואל אלמוג ואחרים (עורכים), תמורות בהיסטוריה היהודית: שי לשמואל אטינגר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 282-320; Colin Shindler, *The Triumph of Military Zionism: Nationalism and the Origins of the Israeli Right*, London and New York 2006

68 ז'בוטינסקי, 'על האח (האלף-בית החדש)', בדרך למדינה, עמ' 85-95.

69 שם, עמ' 89-90.

הפרעה למיישב — בלתי אפשרית היא התיישבות.⁷⁰ תפיסת ז'בוטינסקי את תפקידו של 'חיל המצב' הייתה דפנסיבית: הוא נועד להגנה ולסיכול כוונות היריב. משום כך שמה לה בית"ר למטרה 'ללמד את הנוער את מלאכת ההגנה העצמית', שתכליתה היא 'לא למות, ובעיקר למנוע את מותם של יהודים אחרים ואפילו את סבלותיהם'. לשם כך יש ללמוד היטב, בשיטתיות ובהתעמקות, בחשק ובגאווה, 'מלאכה' זו, שאחריות 'עד לאיץ קץ' כרוכה בה.⁷¹ 'אני חייל ביתר, חייל למוד הקשת', כתב ב'שיר הנדר',⁷² וב'שיר הדגל' סיכם את ההתחדשות הלאומית כשיבה לימי המכבים: 'אל תגידו כי איננו / דם אבינו המכבי: / כי שלוש טיפות ממנו / נמזגו בדם לבי'.

טיפה אחת מדם המכבים היא הכמיהה לערכים נשגבים, להכרת האמת, ליופי ולמוסר, כאמור לעיל. טיפה אחרת היא העמל המושקע בכניין הארץ, טיפה שלישית היא הגשמת הצדק החברתי. נוסף על שלוש הטיפות הללו 'יש עוד טפה — יש אגל / לא הכרנו עד היום', ואגל זה הוא הנכונות להילחם: 'כי יפרץ שונא מארב, / אז נקומה ונצביא: / חי הנער, חי החרב, / חי הדם המכבי!⁷³ גם כאן הלגיטימציה לשימוש בכוח היא דפנסיבית: 'כי יפרוץ אויב', כלומר הכוח שיהיה לנוער לא ישמש אלא להגנה.

ז. 'האיטלקי החדש' ו'היהודי החדש'

הנוער היה בעיני ז'בוטינסקי השאור שבעיסה הלאומית. מראשית דרכו הציבורית ראה בנוער את הגורם המגשים, המוציא לפועל את הרעיון הציוני מתוך נכונות להקרבה. 'בלעדי הנוער', כתב, 'לא תיתכן שום תנועה', ולכן 'הנוער חייב להבין את תפקידו ההיסטורי ולא לחוס על כוחותיו, לא על רעננותו, לא על סיכווי האושר האישי; שאם לא הוא — אין איש'.⁷⁴ לא רק את יכולת ההגשמה ייחס לנוער, אלא גם את היכולת להפעיל את 'המכונה הציבורית', כפי שאמר באסיפת עם בתל-אביב בסתיו 1926:

מהו נוער? בן-אדם שחסרות לו שנים איננו צעיר. אי אפשר לומר שאביב זהו קיץ בלי שני חודשים. נוער — זהו דבר אחר: אש מיוחדת, חשמל מיוחד [...] נוער — זהו חלק מיוחד של המכונה הציבורית, הגלגל המניע, המוציא את המכונה מנקודת הקיפאון שלה, מן 'הנקודה המתה' [...] גלגל המנוף בחיי הציבור — זהו הנוער!⁷⁵

70 שם, עמ' 92-93; הנ"ל, 'על קיר הברזל (אנחנו והערכים)', בדרך למדינה, עמ' 251-260.
 71 ז'בוטינסקי, 'שעטנו לא יעלה עליך', בדרך למדינה, עמ' 72.
 72 ז'בוטינסקי, 'שיר הנדר', שירים, עמ' רט.
 73 ז'בוטינסקי, 'שיר הדגל', שירים, עמ' קצ-קצג. נכתב בעברית בשנת 1926.
 74 ז'בוטינסקי, 'מה עלינו לעשות?', כתבים ציוניים ראשונים, עמ' 200. המאמר נכתב ב-1905.
 75 תמליל נאום ז'בוטינסקי, בתוך: בן-ירוחם, ספר בית"ר, כרך א, עמ' 525-527.

דימויי המכונה, המנוף והחשמל שאולים מן הפוטוריזם האיטלקי. כדי להבין אל נכון את זיקתו המסוימת של ז'בוטינסקי לפוטוריזם יש להבין את עומק זיקתו ללאומיות האיטלקית. הוא למד באוניברסיטת רומא במפנה המאה, ובחיבורו האוטוביוגרפי כתב על השפעת שנותיו ברומא על עיצוב השקפת עולמו: 'אם יש לי מולדת רוחנית הרי היא איטליה יותר מאשר רוסיה [...] כל יחסי לבעיות הלאום, המדינה והחברה נתגבש בשנים ההן תחת השפעה איטלקית'.⁷⁶ השנים הללו היו שנות מפנה המאה, fin de siècle, אולם לא מבוכה ולא הרהורי תוגה עוררה בלבו איטליה של מפנה המאה, אלא כמיהה עזה לאסתטי, לחיוניות המתפרצת, לחירות, לחזון הצדק החברתי והלאומי. הוא בילה זמן רב במוזיאונים, בתיאטרון ובקריאת ספרות איטלקית, השתתף בשיעוריהם של בנדטו קרוצ'ה, אנריקו פרי ואנטוניו לאבריולה, ועקבותיה של החוויה האיטלקית שלו ניכרים היטב ביצירתו הפוליטית והספרותית העניפה. כפי שהעיד על עצמו, 'אגדת גריבלדי, כתבי מאצ'יני, שירת ליאופארדי וג'וסטי, העשירו והעמיקו את ציוניוּתִי השטחית, מהרגשה אינסטינקטיבית עשוה להשקפה'.⁷⁷ מקרוצ'ה קיבל את ההשקפה בדבר מקומו של האסתטי בתהליך ההיסטורי כעצב המתנועע מתחת לשרירים.⁷⁸ האסתטי הקרוצ'יאני כגורם פעיל ומפעיל בהיסטוריה מצא ביטוי בתורת ז'בוטינסקי במושג ההדר, שבו תרגם את האידאל האסתטי לכלל נורמטיבי מרכזי. הבית "רי המתנהג כפרט לפי הנורמה של ההדר מממש את הממד האינדיבידואלי של האתוס האסתטי. אך לאתוס יש גם ממד קולקטיבי, ואת האסתטיקה של הפעולה הקולקטיבית תיאר בהתפעמות בכמה מקומות. כך בתיאור הטקסים הפגניים של הפלשתים ברומן שמשון,⁷⁹ כך בתיאור תרגילי ההתעמלות של הסוקוליים בצ'כיה, שהעלה על נס בנאום בפני חברי מכבי,⁸⁰ כך בתיאור השאיפה לסדר, לדיוק ולמשמעת בפעילותה של בית "ר".⁸¹ בהשפעה ברורה של הפוטוריזם האיטלקי הוא ראה במכונה את ביטוייה המושלם של האסתטיקה של הפעולה הקולקטיבית: המכונה פועלת על ידי סינכרוניזציה מלאה של חלקיה, כמו תזמורת, ולכן היא הדגם המושלם לפעילות, 'הישגו העליון' של קולקטיב אנושי.⁸²

בתקופת לימודיו באיטליה, כתב באוטוביוגרפיה, 'לא הורגש עדיין באוויר אף רמז קל לאותו פולחן ה"משמעת" שאחרי כן התבטא בפשיזמוס'. הוא זכר 'סימנים המנבאים גם אז את קרבתו של איזה שינוי ברוחות', אך 'לא על מוסוליני הייתה נבואתם כי אם על

76 זאב ז'בוטינסקי, 'סיפור ימי' (להלן: ז'בוטינסקי, סיפור ימי), אבטוביוגרפיה, ירושלים 1947 (להלן: ז'בוטינסקי, אבטוביוגרפיה), עמ' 27-28.

77 שם, עמ' 28.

78 זאב ז'בוטינסקי, 'מרד הזקנים', אומה וחברה, ירושלים תש"י, עמ' 231.

79 זאב ז'בוטינסקי, שמשון, ירושלים 2007, עמ' 99-100.

80 נאום ז'בוטינסקי לפני חברי 'מכבי' בירושלים, דאר היום, 28.1.1920, מצוטט אצל בלע, עולמו, עמ' 339.

81 ז'בוטינסקי, 'רעיון בית"ר', בדרך למדינה, עמ' 303-336.

82 שם, עמ' 319.

מארינטי.⁸³ כעשר שנים לפני פרסום 'המניפסט הפוטוריסטי' (1909) של פיליפו תומאזו מארינטי, המבוסס על ההנחה שדרך הקידמה היא מהפכה שתצמצם מקרב האמנים על ידי מיזוג האמנות עם הטכנולוגיה התעשייתית, כבר שמע ז'בוטינסקי מפי חבריו לאוניברסיטה דיבורים ברוח זו, הד מוקדם לתורת מארינטי: איטליה היא מדינה תעשייתית, 'ארץ מכוניות וחשמל', והאיטלקי החדש הוא איש סדר ומשמעת, 'בונה וכובש, עקשן ואכזרי'. במבט לאחור – את סיפור ימי כתב באמצע שנות השלושים – ראה ז'בוטינסקי בפוטוריזם כעין 'מבוא לתנועת מוסוליני', אך הדגיש שכימיו באוניברסיטה עדיין לא היה לכך סימן. גם את מארינטי עדיין לא ידענו.

קבלת המכונה כסמל העולם הטכנולוגי היא אחת הנקודות המרכזיות ב'מניפסט הפוטוריסטי' של מארינטי. אחד האידאלים של תנועה זו היה זיהוי האדם עם המכונה, ולא סתם זיהוי אלא האנשת המיכון ופיתוח תפיסה של האדם המוכפל פי מאה על ידי המכונה. היא מבטאת את התרבות, את הקידמה. בחיבורו העיקרי על התאוריה של הפוטוריזם כתב מארינטי: 'עלינו להתכונן לקראת הזיהוי הבלתי נמנע ההולך ובא של האדם עם המכונה, שינוי קבוע, מושלם וקל של אינטואיציה, ריתמוס, אינסטינקט ומשמעת מתכנית'.⁸⁴ מעבר לזיכרונות האוטוביוגרפיים, המשקל הרב המיוחס בפוטוריזם לאסתטיקה והערכת השפעתו של התיעוש על החיים עד כדי זיהוי האדם עם המכונה, לצד הרקע הניטשאני של ההשקפה הפוטוריסטית, היו קרובים ללבו של ז'בוטינסקי, אם כי התוכן הקונקרטי של האסתטיקה בשיטתו היה שונה מתוכנה הפוטוריסטי בשני היבטים מרכזיים: היבט אחד הוא הזיקה בכתבי ז'בוטינסקי לעבר ונטייתו, האופיינית לבעלי אידאולוגיות לאומיות, לאידאליזציה של העבר או של קטעים מן העבר ההיסטורי המשמשים דגם לגאולה רסטורטיבית. היבט אחר הוא האתוס האופנסיבי של הפוטוריזם לעומת האתוס הרפנסיבי של ז'בוטינסקי. מעבר לכל אלה תפיסת האיטלקי החדש בסיפור ימי כאיש סדר ומשמעת, בונה וכובש עקשן ואכזר, מעוררת מיד אסוציאציה של איש ההדר, 'גאון ונדיב ואכזר', כפי שחזה את היהודי החדש ב'שיר ביתר'. השפעה ברורה יותר ניכרת בדימויי החומר והפעולה שבאמצעותם הבהיר את מושג הגיוס, החלוץ כפי שתנועת בית"ר ראתה אותו: 'ביום שרות אני כמוט-נחושת, / כגוש-ברזל בידי נפח ושמו – ציון: / חרשני כרצונך – מגל, גלגל-חרשת / או חרב ופגיון'.⁸⁵

הנוער, כאמור לעיל, הוא 'גלגל המנוף' בחיי העם, הוא מניע לפעולה, והוא עצמו מונע על ידי אותו 'חשמל מיוחד' שבלבו. גם מנהיג רעיוני, הנושא את רוח הזמן, 'כל

83 ז'בוטינסקי, סיפור ימי, עמ' 29.

84 דוד אוהנה, מסדר הניהיליסטים: לידתה של תרבות פוליטית באירופה 1870-1930, ירושלים 1993, עמ' 256. הספרות על הפוטוריזם רבה. לניתוח מסכם של מניפסט הפוטוריזם והשפעתו על האמנות ועל הפוליטיקה ראו, Richard Humphreys, *Futurism*, Cambridge 1999

85 ז'בוטינסקי, 'שיר הנדר', שירים, עמ' רט.

החוס של התקופה מתרכז בנפשו, הוא עושה ההיסטוריה, הוא 'גלגל התנופה של המכונה החברתית, שבלעדיו לא תוכל המכונה לזוז מנקודת הקיפאון'.⁸⁶ הבית"רי המתגייס משול למוט נחושת או לגוש ברזל, כלומר הוא חומר גלם מטלי שממנו אפשר לעשות מכשירים חקלאיים (מגל), תעשייתיים (גלגל חרושת) וצבאיים (חרב ופגיון), ואותו 'נפח ושמו ציון', דהיינו התנועה הפועלת בשם האידיאל, היא שתחליט, בהתאם לצורכי השעה, על תוכן שירותו – חקלאי, תעשייתי או צבאי. רעיון זה, כתב, קיבל מטרומפלדור בשיחותיהם בתקופת המאבק על הקמת הגדוד העברי במלחמת העולם הראשונה.⁸⁷ בהסבירו את עקרון ה'משמעת מרצון' בבית"ר, כתב ז'בוטינסקי – הפעם בפרוזה – שהמטרה היא לעשות את בית"ר לאורגניזם עולמי שיוכל, בהינתן האות, לבצע באותו רגע ובכל מקום את אותה מעשה עצמו, כמו תזמורת הפועלת באחדות מוחלטת לפי הוראת המנצח. והוא הוסיף:

מתנגדינו טוענים [...] כי פירושו של דבר 'להיעשות למכונה'. הנני מציע לא להתבייש להשיב, ודווקא בגאווה: – כן, מכונה. כי הישגו העליון של המון אנשים בני חורין הוא הכושר לפעול יחדיו וכולם יחד בדייקנותה המוחלטת של 'מכונה'. לכך מסוגלים רק בני אדם בני חורין ובעלי תרבות גבוהה. [...] הסגולה היפה ביותר של המין האנושי היא [...] להביא לידי הרמוניה את אישיותו הוא עם אישיותם של אחרים לשם מטרה משותפת, להתאים כל תנועה משלו לתנועותיהם של אנשים אחרים. בעצם צפון כאן כל המושג 'אנושות' במובנו העמוק והעדין ביותר: האחדות. גאולת ישראל תבוא כאשר העם היהודי ילמד לפעול יחדיו וכולם כאחד, דווקא כ'מכונה', ולכשתלמד כל האנושות את האמנות הזאת, תבוא גאולת העולם, הפיכת כל החלקים המסתכסכים למשפחת עולם אחת.⁸⁸

ההקבלה בין התזמורת למכונה היא אסתטיזציה של המכני, בדומה לתפיסה הפוטוריסטית. הסינכרוניזציה המכנית וההרמוניה המוסיקלית מביעות עוצמה כשלעצמן, ומניחות יסוד להרמוניזציה של האנושות, לקץ המלחמות, לגאולת ישראל ולגאולת העולם. הפרטיקולרי והאוניברסלי מתאחדים גם הם בהרמוניה של אחדות, כהשקפת הלאומיות הליברלית ששאב ז'בוטינסקי מכתבי מאציני, ולא דווקא מהלוח הפוטוריסטי.

ח. שלושה 'יהודים חדשים'

שלוש דמויות מסמלות בעיני ז'בוטינסקי את היהודי החדש: בנימין זאב הרצל, יוסף טרומפלדור ושלמה בן-יוסף. הרצל סימל בחייו ובפועלו את החזרה מן הגיטו אל התנ"ך: כדי לתאר את דיוקנו של 'היהודי האמיתי', כתב, יש צורך בהנגדה לדמותו של היהודי

86 זאב ז'בוטינסקי, 'המבעיר', רשימות, ירושלים 1958, עמ' 16-17.

87 ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', אבטוביוגרפיה, עמ' 205-206.

88 ז'בוטינסקי, 'רעיון בית"ר', בדרך למדינה, עמ' 319.

הגלותי. על הצבת אנטי-תזה למציאות תיתכן התוויית דיוקנו של היהודי החדש. היהודי הגלותי הוא 'לא-יפה, רפה-אונים ונטול דמות [...] שרוי במורא ומושפל, מאוס על הכל, אוהב להתחבא, כשהוא כובש את נשימתו ומסתתר מעין זר'. כנגד זה היהודי החדש, 'היהודי האמיתי' כלשונו, יהיה יפה תואר, גאה ובעל 'תנועות רבות-מרץ, שכס רחב, הדר צבעי אנוש', הוא יהיה 'מלא קסם' ויופיע 'באומץ לב ובעוז רוח נגד העולם כולו', יעמיק מבטו לעיני כל אדם ויכריז ברמה: 'עברי אנוכי!' באישיותו 'צריך שיהיו מורגשים הכמיהה הגדולה, המיוחדת בצביונה, של נביאי ישראל, הליריות ההוזה, הדמיון היהודי, האמונה היהודית באל חי, כשרון המעשה היהודי, גליפת השפתיים היהודית, ואותה אהבת אמת של איש ישראל קדמון לעמו, אשר אין עזה ממנה בקרב גויי הארץ'. תכונות אלה מצא ז'בוטינסקי בהרצל, 'דגם ומופת מושלם ביותר ליהודי מכף רגל עד ראש, ליהודי עד נככי ישותו [...] אישיות נעלה, טיפוס אידיאלי, המזכיר לא את הגיטו, אלא את התנ"ך'.⁸⁹ בהספד שנשא בבית הכנסת בפטרוגרד אחרי מות הרצל, דיבר ז'בוטינסקי על המהפכה שחולל הרצל בתודעת העם היהודי. הרצל, אמר, גרם לנו להיות לבני אדם שונים משהיינו קודם הופעתו על בימת ההיסטוריה:

אנו ישבנו אז ליד הביב המסריח, בצד דרך המלך של החיים, ובדרך הייתה נערכת תהלוכה נהדרת של עמים אל עתידותיהם ההיסטוריות; ואולם אנו ישבנו כקבצנים מן הצד ביד פשוטה וביקשנו נדבה ונשבענו בכל מיני לשונות, שאנו ראויים בהחלט לנדבה זו; לפעמים היו נותנים אותה לנו, והיה נדמה לנו שאנו מרוצים מאוד, כי האדון נמצא במצב-רוח טוב, ואפשר לקבל ממנו אפילו עצם, שעדיין לא כורסמה בשלמות. ואולם כך היה רק נדמה לנו, ואילו בעומק נפשנו התחלנו להרגיש יותר ויותר גועל נפש אל מקום הקבצנים ליד הביב המסריח, אל היד הפשוטה, ונמשכנו באופן בלתי ברור אל דרך המלך – כדי ללכת בה כמו אחרים, ולא לבקש, אלא לחשל בעצמנו את אושרנו. ואז בא הוא ונענה לשאיפתה הבלתי ברורה של נפשנו ואמר לנו: 'עשו בעצמכם את ההיסטוריה שלכם. צאו אל הזירה, כדי שמנת חלקכם תהיה מעכשיו מעשה ידיכם!' לעולם לא היה הד דומה כל כך לקול שהוליד אותו, כמו קול מענה זה – למה שציפינו. ולפיכך מעולם לא חידשה כל כך את פני הדור מלתו של בן-תמותה. נהיינו לבני אדם אחרים, התחיינו מן המגע אל אותו קרקע, שהוא שם לנו תחת רגלינו: רק זה לא מכבר הרגשתי בשלמות את הקרקע הזו תחתי, ורק מרגע זה הבינותי מה זה לחיות ולנשום [...] כי מי ששאף פעם אל קרבו את

האוויר של פסגות ההרים – לא יוכל עוד להסכים בליבו לחזור אל המקום הקודם ולשבת ליד הביב המעלה צחנה.⁹⁰

מהפכת הציונות היא אפוא, בראש ובראשונה, שיבה אל ההיסטוריה כסובייקט.⁹¹ הרצל, במענה לשאיפה העמומה התואמת את רוח הזמן, השמיע קריאה שחוללה תמורה היסטורית, ומכאן ואילך לא יהיה מהלך הדברים כפי שהיה בעבר. על רעיונות אלה חזר בפואמה 'הספד' שכתב ברוסית על הרצל: 'הוא בא לעם, גאה וזקוף קומה, / ובת־קולו כרעם עז הרעימה, / ויוליכנו קדמה וקדימה / בקריאתו: "מולדת, ויהי מה!" / הוא שר על חג בארץ משוחררת, / בארץ־אור, שלנו לעולם – / וליום הקץ הפך לו יום־תפארת, / ונפסקה בפיו שירה סוערת... / אך במקומו ישלים אותה העם!⁹² ולהלן הוסיף שבועה: 'נקר נקר בשן צורים בדרך / זחל נזחל במוט עלינו ברך, / אך – חי השם! – שירך יושר עד תם'. ואת הדברים חתם בנחמה, כי יבוא יום פדות לאומית בזכות מפעלו של הרצל, 'בנות ציון, בשיר חפשי כטבע/ את קברך תסבנה במחול'.⁹³

הדמות השנייה שגילמה את היהודי החדש בנוסח ז'בוטינסקי היה יוסף טרומפלדור, כפי שז'בוטינסקי עצמו התווה קווים לדמותו, 'האידיאה הטהורה של שירות, מוכן לכול'.⁹⁴ במלאת חמש שנים לקרב תל חי דיבר ז'בוטינסקי בעצרת בפריס על טרומפלדור כאב טיפוס של חלוץ:

דבר גדול למדנו מתרומפלדור: הוא לימדנו לדעת מהו 'חלוץ'. רגילים לתרגם מלה זו בשם 'פיונר', הראשון במערכה. אולם אין תרגום זה מוסר בשלמותו את המובן העתיק הצפון במלה מקראית זו [...] חלוץ הוא: איש, שחלץ ופרק מעל צווארו את כל מה שהיה מקשר אותו אל סביבתו הגלותית, איש שחופשי הוא מכל חובות, איש שלא ישמע לבן־אדם, אלא יעשה וישמע רק לקולו של הוד רוממותו העם העברי. איש שאין הוא פועל דווקא, או שומר דווקא, מסור הוא כולו אך ורק לרעיון אחד; איש שעניו נשואות תמיד להגשמת רעיונו, ושמתוך משאת נפש זו נובעים כל מעשיו. היום הוא פועל, מחר איכר, ואולי – מי יודע – גם לוחם. ולוחם ממש – בחרב ובחנית, כי תרומפלדור היה מן המעטים בתוכנו, שלא הבחינו בין הצורות השונות, שבהן מתגלה ומתלבט מרץ האדם, – אם

90 זאב ז'בוטינסקי, 'בשבתי על הקרקע', המשקיף, 2.9.1940. הדברים פורסמו בעברית במלאת 30 יום למות ז'בוטינסקי. בלע, עולמו, עמ' 199.

91 שמואל נח אייזנשטאדט, 'האמנם החזירה הציונות את היהודים להיסטוריה?', בתוך: שמואל נח אייזנשטאדט ומשה לייסק (עורכים), הציונות והחזרה להיסטוריה: הערכה מחדש, ירושלים 1999, עמ' 11.

92 ז'בוטינסקי, 'הספד', עברית: ח' רייכמן, שירים, עמ' רלח.

93 שם.

94 ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', אבטוביוגרפיה, עמ' 206.

בדמות אגל לבן של זעה משתפך מרץ האדם, ואם בדמות טיפה אדומה של דם – אם כה ואם כה, ממקור אחד הן נובעות.⁹⁵

פירוט זה של מושג 'האידיאה הטהורה של שירות' הוא גם הדגם ששיווה לנגרו בבקשו לעצב את 'הגזע העברי החדש'.

הדמות השלישית היא שלמה בן-יוסף, איש בית"ר שנודן למיתה על שהשתתף בהתקפה על אוטובוס ערבי, תגמול להתקפות הערבים על התחבורה היהודית. בן-יוסף עלה לגדרום בכלא עכו ו'שיר ביתר' על שפתיו. בכינוס העולמי של בית"ר בספטמבר 1938 סיפר ראש בית"ר למאזיניו על התרשמותו של הסמל האנגלי, המפקח על תא המוות באותו זמן, מהתנהגותו של בן-יוסף. מכלי שני ציטט את דברי הסמל: 'מה שהפליאני ביותר הייתה העובדה שעד רגע חייו האחרון לא הזניח את מה שנקרא טקס [...] הוא חשב: מה יאמר, מה ילבש, ובשעה שבע בבוקר, דקות מספר לפני שנתלה צחצח את שיניו'. זה המופת שעליו ביקש ז'בוטינסקי לחנך את הבית"רים: 'אדם שלא ויתר על האצילות שלו, באור ובסתר שמר על הכתר'. ויותר מכך:

מותר האדם מן הבהמה הריהו הטקס. ההבדל בין אדם בן-תרבות לבין הפרא – הטקס [...] ואולי החשוב מכל החידושים אשר בית"ר ניסתה להכניס לגיטו היה פולחן הטקס. התלבושת המיוחדת הייתה מוזהר לפני חמש-עשרה שנה, בעיני הקהל העברי. וכן גם יתר המנהגים: לעמוד כהוגן, ללכת בצורה נאה, וכדומה. סיפרו לי שבארץ ישראל יש אדישות כלפי אותו הדבר שאני מכנה בשם טקס. אני מצטער מאוד על כך, שבשעה שחברינו נפגשים במציאות המרה של החיים היום-יומיים ובעבודת הפרך הם מתחילים להזניח את הטקס.

בלמדו לקח מעמידתו הגאה של בן-יוסף פנה ז'בוטינסקי אל משתתפי הכינוס ואמר:

עוד פעמים רבות תעמדו בארץ ישראל ובגולה לפני ניסיון לוותר על הטקס, על ההדר, שהרי מי חושב עליו ברגעים של סבל קשה? ואני אומר לכם: אל תוותרו! עיקרון זה, שבית"רי הוא בן-מלך, אולי יש בו כל התורה הבית"רית, קיצור של תורת פינסקר והרצל, וגם מן היפה שבתורת אחר-העם, והתמצית של כתבי הקודש. ממרגליות אלו נעשה הכתר הבית"רי.⁹⁶

95 זאב ז'בוטינסקי, 'ירייתו האחרונה', המשקיף, 3.3.1939.

96 תמליל נאום ז'בוטינסקי, 13.9.1938, בתוך: בן-ירוחם, ספר בית"ר, כרך ב, חלק שני, עמ' 1006-1009.

ט. סיכום

שלושת האישים המגלמים את דמות היהודי החדש מבטאים היבטים שונים של תורת ז'בוטינסקי. הרצל היה הגאון המחזיר את העם לנתיבי ההיסטוריה על יסוד הרצון הלאומי וזקיפת קומתו השחוחה של העם. טרומפלדור הוא החלוץ הנכון לכל משימה, 'האידיאה הטהורה של השירות'. המילים האחרונות שאמר – כך ציטט אותן ז'בוטינסקי – היו, 'אין דבר; טוב למות בעד ארצנו', ובכך ביטא את עוצמת הרצון: 'הרצון מכריע, המקרים אינם אלא הבל. מכל מר ייצא מתוק, אם רק הרצון חי'.⁹⁷ בן-יוסף הוא אביר ההדר, שבעוז רוח הקפיד על כללי הטקס עד הרגע האחרון ועלה לגרדום בשירה. הגזע העברי החדש, שיוקם בדם וביזע, שהרי קצה נפשו במציאות הפסיבית ובחיים של אי-כבוד בתוך 'גב רקבון ועפר', עד כדי כך שהגיעה השעה לקרוא 'למות או לכבוש את ההר' – כחתימת 'שיר ביתר', וכפי שכתב ב'הספר': 'לא ירתיענו שום קרבן וצער'. חייבים לנסות. חייבים למרוד במציאות ולהילחם, כפי שאמר במשא על שלמה בן-יוסף: 'לא רק בפטיש ובכסף – בדם בונים את הארץ. קודם כל בדם, ואחר כך בפטיש ובכסף, כי דם המרד הוא טל המפרה את האדמה'. זאת האנטי-תזה להתנהגות הגלותית: 'באלפיים שנות הגלות חדל העם היהודי לרכוז את רצונו הקיבוצי בתפקיד אחד, ראשי ועיקרי; פסק לפעול כאומה אחת שלמה ויחידה, נמנע מלעמוד על נפשו עם נשק ביד ברחוף סכנה על ראשו [...] בחייו השתלטו אי-הסדר והדיס אורגניזציה, הרשלנות נעשתה לחם חוקו'.⁹⁸ היפוכם של כל אלה, ניגודם הגמור, הוא הגזע היהודי החדש.

97 ז'בוטינסקי, 'תל חי', בדרך למדינה, עמ' 16. המאמר נכתב ב-1920 בעברית ופורסם לראשונה בהארץ.

98 ז'בוטינסקי, 'רעיון בית-ר', בדרך למדינה, עמ' 308.